

KARSLI SÜLEYMÂN ŞÂDÎ'NİN *BAHRÛ'L-MEÂNÎ* ADLI FARŞÇA ESERİ

Persian Work of Karsli Suleyman Sadi named *Bahrû'l-Meani*

Çetin KASKA*

Öz

Zengin bir edebî mirasa sahip olan Farsça ile Türklerin tanışması çok eski devirlere rastlamaktadır. Farsça, Türk devletlerinin bir kısmında resmî dil; bir kısmında ise sadece kültür ve edebiyat dili olarak kullanılmıştır. Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinde bazı devlet adamları, şairler, edipler, bilim ve fikir adamları bu dil ile eserler kaleme almış ve sultanlar bu dil ile yazan en büyük ilim ve edebiyatçıları saraylarında toplamış ve onlara destek vermişlerdir. Bu himaye ve teşvik neticesinde Anadolu'da yaşayan, daha sonra Farsça öğrenen birçok şair ve yazar da Farsça şiirler yazmış, divan ve divançeler tertip etmiştir. Osmanlı döneminde yaşayıp Farsça şiir yazan sekiz yüzün üzerinde şair bulunmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde Farsça şiir söyleyenlerden birisi de mutasavvıf şair Süleyman Şâdî'dir. Şâdî 1830'da Kars'ta doğmuş, Kars ve Erzurum'da görev yapmış ve 1900'de vefat etmiştir. Şâdî ikisi Türkçe ve ikisi de Farsça olmak üzere dört manzum eser kaleme almıştır. Bu eserlerden *Bahrû'l-Meânî*, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si örnek alınarak Farsça yazılmış ve Abdülazîz Han'a ithaf edilmiştir. Müellif bu eseri gördüğü bir rüya üzerine yazmış ve 1864'te tamamlamıştır. 301 beyitten oluşan bu eserde aşk, âşıklık, hakîkî ve mecazî aşk ve ilim gibi birçok konu ele alınmıştır. Bu makalede Şâdî'nin *Bahrû'l-Meânî* adlı eseri ilk defa detaylı ele alınmış, eserin tamamı Farsça olarak yazılmış ve eserdeki bazı şiirler Türkçeye tercüme edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Süleyman Şâdî, *Bahrû'l-Meânî*, Farsça eser, mesnevî, şiir.

ABSTRACT

Turks acquaintance with Persian, which has a rich literary heritage, dates back to very ancient times. Persian is the official language in some Turkish states; In some, it was used only as a language of culture and literature. During the Ghaznavids, Great Seljuks, Anatolian Seljuks, Anatolian Principalities and Ottoman periods, some statesmen, poets, literary figures, scientists and intellectuals wrote works in this language and the sultans gathered the greatest scholars and men of letters who wrote in this language in their palaces and supported them. As a result of this pat-

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye. E-posta: cetinkaska@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-1168-5522.

ronage and encouragement, many poets and writers who lived in Anatolia and later learned Persian also wrote Persian poems and organized divans and divances. There are over eight hundred poets who lived in the Ottoman period and wrote Persian poems. Sufi poet Suleyman Sadi was one of those who wrote poems in Persian in the last period of the Ottoman Empire. Sadi was born in Kars in 1830, worked in Kars and Erzurum and died in 1900. Sadi wrote four poems, two in Turkish and two in Persian. One of these works, *Bahru'l-Meani*, was written in Persian by taking the work of Mawlana's *Masnavi* as an example and was dedicated to Abdulaziz Han. The author wrote this work on a dream he had and completed it in 1864. In this work, which consists of 301 couplets, many topics such as love, minstrelsy, real and figurative love and science are discussed. In this article, Sadi's work called *Bahru'l-Meani* was discussed in detail for the first time, the entire work was written in Persian and some of the poems in the work were translated into Turkish.

Keywords: Suleyman Sadi, Bahru'l-Meani, Persian work, masnavi, poetry.

Giriş

Türkler Fars dil ve edebiyatına Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinde ilgi göstermiş ve bu dil ile eser yazarları himaye etmiştir (Değirmençay, 2013: 1-30). Özellikle Osmanlı döneminde ilme ve sanata önem veren sultanların şair, yazar ve bilim adamlarına göstermiş oldukları ilgi ve alaka, sebebiyle birçok ülkeden Arapça ve Farsça yazar şair, yazar ve bilgin Osmanlı topraklarına gelmiş, seçkin eserler yazmış ve eğitim faaliyetlerine katılmıştır (İşinsu Durmuş, 2021: 28-50). Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi Osmanlı padişahları Azerbaycan, İran, Kafkasya, Ortadoğu ve Orta Asya'dan çok sayıda âlim, bilgin, şair ve yazarı kendi ülkelerine davet etmiş, onlara ilgi göstermiş, caizeler vermiş ve sarayda görevlendirmişlerdir (Kantar, 1995: 11-16). Osmanlı döneminde sonradan Farsça öğrenip Farsça eser yazar birçok şair ve yazar da bulunmaktadır. Bunların bazılarının Farsça divan ve divançeleri vardır. Avni mahlasıyla şiir söyleyen, şiire ve şairlere değer veren Fatih Sultan Mehmed döneminde İran'dan İstanbul'a birçok orta dereceli şair gelmiştir (Riyâhî, 1995: 159). II. Bayezid devrinde tarih yazıcılığı sahasında önemli gelişmeler yaşanmış ve kendisi meşhur mutasavvıf şair Molla Câmî ile yazışmış, Câmî ona *Silsiletü'z-Zeheb* adlı mesnevisinin üçüncü defterini ithaf etmiştir (Aydın, 2010: 9-19). Selimî mahlasıyla Farsça bir *Dîvân*'ı bulunan ve muammaya ilgi duyan Yavuz Sultan Selim döneminde Şâh İsmail'in zulmünden kaçan birçok Farsça söyleyen şair ve bilgin Anadolu'ya sığınmıştır (Aydın, 2010: 14). Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Şehzade Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Şehza-

de Bayezid, II. Selim, III. Murad gibi hükümdar ve şehzadeler Farsça şiirler yazmış, hatta bazısı bu dil ile divan ve divançeler tertip etmiştir (Aydın, 2010: 9-18). Osmanlı döneminde yaklaşık sekiz yüz şair Farsça şiir yazmıştır ve bunlardan bazısı ihsana mazhar olmuştur. Bu dönemde Farsça söyleyenlerden biri de Karslı Süleyman Şâdî'dir.

1. Karslı Süleyman Şâdî ve Eserleri

Farsça ve Türkçe şiirlerinde Şâdî mahlasını kullanan şair hakkında detaylı bilgi yoktur. Kendisi hakkında etraflıca söz eden ilk kaynak 1907'de İstanbul'da oğlu Ahmed Râmiz Efendi'nin nâşirliğini yaptığı divanının mukaddimesinde verilen bilgilerden oluşmaktadır. Ulemadan Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu olan Şâdî 1830'da Kars'ın Kaleiçi mahallesinde doğmuştur. Özel hocalardan Arapça ve Farsça dersler almış ve 1858'de Kars İdare Meclisi Kalemî'ne girmiştir. 1865'te 400 kuruş maaşla Kars Rüşdî Mektebi İkinci Muallimliği'ne tayin olmuş ve daha sonra oradan ayrılmıştır. Bir süre Kars Tahrirat Muavinliği'nde çalışmış, ancak 1877'de Kars, Ruslar tarafından istila edilince oradan ayrılmıştır. 1880'de Bursa Müderrisliği'ne, 1881'de Erzurum Rüsûmat İdaresi Başkâtâbeti'ne ve 1883'te Erzurum Rüsûmat Nezâreti Tahrirat Kalemî Birinci Refikliği'ne tayin olmuştur. Nakşibendî tarikatına bağlı olan Şâdî, 1900'da Erzurum'da vefat etmiştir. Şâdî'nin oğlu Ahmed Râmiz büyük ihtimalle Erzurum'da doğmuştur (İnal, 2013: 2211-12; Şâdî, 1325: 1; Değirmençay, 2013: 604; Abdulkadiroğlu ve Demirbağ, 1993: 3-5; İçli, 2020: 10-21; Aksoyak, 2014: 1).

Kars âlim ve müderrislerinden olan Şâdî'nin ikisi Türkçe ve ikisi de Farsça olmak üzere dört manzum eseri vardır. 1-*Türkçe Dîvân*: Bu eserde 245 manzume vardır ve bu manzumelerden 40'ı Farsça ve 205'i de Türkçedir (Abdulkadiroğlu vd., 1993: 3-5). 68 sayfadan oluşan bu eser, Şâdî'nin vefatından yedi yıl sonra 1325/1907'de oğlu Ahmed Râmiz Efendi tarafından İstanbul'da basılmıştır (1325: 1). 2-*Muzaffernâme*: 1273/1856 yılında yazılan, 297 beyit ve bir dizeden oluşan eser, aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla kaleme alınmıştır (İçli, 2020: 13). 3-*Bahrü'l-Meânî*: 301 beyitten oluşan bu eser hakkında aşağıda detaylı bilgiler verilecektir. 4-*Farsça Dîvân*: 28 gazelden oluşan bu eserde toplam 140 beyit bulunmaktadır (Kaska, 2022: 12).

2. *Bahrü'l-Meânî*

1282/1865 yılında İstanbul'da özel baskı olarak yayımlanan bu eserin matbu bir nüshası İstanbul Millet Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. AEFRS473). 301 beyitten oluşan bu eserde yirmi beş başlık yer

almış ve şiirler bu başlıklar altında sıralanmıştır. Söz konusu başlıklar ve bu başlıklar altında ele alınan mevzular şöyledir:

Besmele ve Hamdele (Bismillâhırrahmânırrahîm): Şâdî birçok klasik dönem şairi gibi eserine besmele ve hamdele ile başlamıştır. Yirmi bir beytin yer aldığı bu başlığın altında Şâdî, Allah'ın kudretinden ve sıfatlarından bahsetmiştir. Ona göre Allah benzersizdir, kudret sahibidir, herkes O'nun izzetini anlamakta acizdir, O'nun ilmi, hikmeti ve sanatı hesapsızdır, her zayıfa güç ve her nutfeye güzel şekil veren O'dur. Yerden ot yeşerten ve lütuf sofrasını bütün canlıların istifade etmesi için her yere seren O'dur. Ölüye can veren ve her canlıyı öldüren kâdir O'dur. Acizlerin elinden tutan ve vasfını tarif etmekte her şeyin aciz kaldığı kimse O'dur (Şâdî, 1282: 2). Başlığın sonunda Şâdî mahlasından istifade etmiştir. Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

حکمتش بی حد و صنعش لایعد	علم او را نیست پایان و عدد
نطفه ای را شکل زیبایی دهد	هر ضعیفی را توانایی دهد
تا همه جانور ازو بهره برد	خوان الطافش به هر جا گسترده

“O'nun ilminin sonu ve adedi yoktur, hikmeti ölçüsüz ve sanatı hesapsızdır. / Her zayıfa güç veren ve her bir nutfeye güzellik bahşeden O'dur. / Bütün canlılar lütuf sofrasından istifade etsin diye her yere seren O'dur.”

Münâcât: Şâdî on yedi beyitten oluşan münâcât başlığının altındaki beyitlerde Allah'tan hatalarını, kusurlarını, taşkınlıklarını, nahoş hareketlerini, cürümlerini ve günahlarını bağışlamasını istemiştir. Bu kısımda Allah'ın merhametli, temiz lütuflu, görünen ve görünmeyeni bilen kerem sahibi olduğu belirtilmiştir (Şâdî, 1282: 3). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

بینظیر و باطن و ظاهر تویی	نیست ربیبی اول و آخر تویی
مغفرت فرما رحیمی بی شبیه	ای خداوندا کریمی بی شبیه
هم ز چرک ماسوا تطهیر کن	از می عرفان دل را سیر کن

“Allah'ım şüphesiz ilk ve son sensin, benzersiz, bâtın ve zâhir sensin. / Ey kerem sahibi benzersiz Allah'ım, ey rahmet sahibi eşsiz, mağfîret buyur. / Ey Allah'ım, gönlü irfan şarabıyla doldur, dünya ve içindeki pisliklerden temizle.”

Salvele (Der Na't-ı Hazret-i Seyyid-i Kâinât): Şâdî salvele başlığı altındaki yirmi beyitte Hz. Peygamberi âlemin kıvancı, peygamberlerin şahı, son elçi, yardım isteyenlerin habîbi, enbiyânın imamı, risâletin güneş ve ayı, nübüvvet tahtının padişahı, ilim ve hikmetin menbaı, âlemin şahı, âlemin serveri, cennet bahçesinin sümbülü, uçsuz deniz gibi sıfatlarla övmüştür

(Şâdî, 1282: 4). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

خاتم مرسل حبیب مستعان	مفخر عالم شه پیغمبران
شاه عالم خواجه بیت الحرم	منبع علم و حکم کان کرم
مرحبا ای بلبل راغ لقا	مرحبا ای سنبل باغ رضا

“Âlemin kıvancı, peygamberlerin şâhi, son elçi ve yardım isteyenlerin habîbi / İlmin menbaı ve kerem sahibi yargıç, âlemin şâhi ve Kâbe'nin efendisi / Merhaba ey cennet bahçesinin sümbülü, merhaba ey çayır çehresinin bül-bülü.”

Dört Halifenin Methi (Der Meth-i Çâryâr-i Gozîn): Şâdî bu başlığın altında dört halifeyi dokuz beyit yazarak methetmiştir. Şâdî'ye göre Hz. Ebu-bekir siddîk, dürüst, güvenilir ve hilâfet noktasında tahkîk ehlidir. Fârûk lakabıyla anılan Hz. Ömer adaletli ve hak ile bâtilı ayırmak noktasında adalet önderidir. İki nur sahibi lakabıyla anılan Hz. Osman hayâ sahibi olup iki âlemin ışığıdır. Haydar lakabıyla anılan Hz. Ali sadık şâh ve yiğittir (Şâdî, 1282: 4). Söz konusu başlığın altında yer alan dört Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

در خلافت واصل تحقیق بود	حضرت بوبکر وی صدیق بود
در میان حق و باطل فرق داد	حضرت فاروق کان عدل و داد
با حیا رونفده کونین بود	حضرت عثمان ذی النورین بود
چون به وصفش لافتی الاعلی	حضرت حیدر که وی شاه ولی

“Hz. Ebubekir siddîktir ve hilafet noktasında tahkîk ehlidir. / Hz. Fârûk adalet timsalidir, hak ve bâtil arasında adalet önderidir. / Hz. Osman iki nur sahibidir ve hayâ ile iki âlemin ışığıdır. / Hz. Haydar sadık şâhtır ve vasfı da yiğitlik-tir.”

Abdülaziz Han'ın Methi (Der Sitâyîş-i Hazret-i Şahensâh-i Cihân): Şâdî bu başlığın altında dönemin padişahı Abdülaziz Han'ı metheden on üç beyit yazmıştır. Şâdî'ye göre Abdülaziz, Cem gibi güçlüdür ve âlemin ruhudur, yardım isteyenlere yardım eden Allah'ın gölgesidir, yetmiş ülkenin adaletli padişahıdır, kara ve denizlerin hükümranı, zafer aslanı, devrin sultanlarının sultanı, herkesin sığınağı, din ve dünyanın sultanı, ilim ve hikmet kaynağı, kerem deryası, Kâbe'nin hâdimi ve kutsal huydur. Onun sarayı gökyüzünün en yüksek noktasıyla aynı mertebededir, şevketinin güneşi âlemi süsler, devletinin toprağı göz sürmesidir. Onun lütuf nesîmi sayesinde her yer gülis-tandır, dergâhında zengin hizmetkârdır ve devrinde koyun kurtlardan emindir (Şâdî, 1282: 5). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

روح عالم ظل رب مستعان
استانش جمله را دار الامان
رونقی دیگر بیابد گلستان

حضرت عبدالعزیز خان جم توان
اوست سلطان سلاطین زمان
گر نسیم لطف او باشد وزان

“Hz. Abdülaziz Han, Cem gibi güçlüdür, âlemin ruhu ve muhtaçlara yardım eden Allah’ın gölgesidir. / Devrin sultanlarının sultanı odur ve eşiği herkesin aman dilediği yerdir. / Eğer onun lütfunun nesîmi eser ise, gülistân tekrar hayat bulur.”

Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa’nın Methi (Der Sitâyîş-i Hazret-i Sadâret-penâhî): Şâdî, bu başlığın altında dönemin sadrazamı Keçecizâde Fuad Paşa’yı dokuz beyitte övmüştür. Şâdî’ye göre Fuad Paşa adaletli olup sadrazamlığın dayanağıdır, iktidar sahibidir, ihsan ve merhamet kaynağıdır, Anka gibi mahir bir avcıdır, hikmet noktasında zamanın Eflatun’udur. Onun ayağının toprağı zamanın gözüne sürmedir ve ufuktakiler bile onun adale-tinden istifade etmektedir (Şâdî, 1282: 6). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

آن فواد پاشای دارا اقتدار
خاکپایش کحل چشم روزگار
عدل و دادش فرده افاقیان

وی سمی فخر عالم دادگار
شاهباز سطوتش عنقا شکار
اوست در حکمت فلاتون زمان

“Fuad Paşa iktidar sahibi ve adaletli âlemin iftihar dayanağıdır. / Gücünün doğanı Anka gibi avcıdır, ayağının toprağı zamanın gözüne sürmedir. / Hikmet noktasında zamanın Eflatun’u odur ve onun adaleti ufuktakilere bile merhemdir.”

Mehmed Emin Fehim Paşa’nın Methi (Der Sitâyîş-i Mutasarıf Mehmed Emin Paşa): Bu başlığın altında Kars mutasarıfı Mehmed Emin Fehim Paşa dokuz beyitte methedilmiştir. Şâdî’ye göre Fehim Paşa rütbeli hâkim, adaletli, lütufkâr, emirlerin emiri, kerem sahibi yargıç, irfan madeni ve himmetli bilgindir, mutsuzu mutlu edendir, her sabah ve akşam iyi işleri düşünendir, zatı paktır, birçok hayır dua alandır, hak işlere daima iştirak edendir, herkesin lütfundan istifade ettiği kimsedir, bütün insanların kadısıdır. Şâdî kendisinin de Fehim Paşa’nın ihsanından ve sınırsız bağışından istifade ettiğini belirtmiş ve Kars’ın onun sayesinde âbâd olduğunu dile getirmiştir (Şâdî, 1282: 6). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

معدن عرفان و دانش پر همم
آن فهیم پاشا مکارم اتسام
نیز بس ناشاد را دلشاد کرد

داور ولاشیم حاتم کرم
یعنی وی عن میر میران کرام
عدل و لطفش قارص را آباد کرد

“Rütbeli hâkim, kerem sahibi yargıç, irfan madeni, himmetli bilgin, / Cömert emirlerin emiri olan kimse güzel ahlaklı Fehim Paşa’dır. / Adalet ve Lütfu Kars’ı âbâd etti ve birçok mutsuzu mutlu etti.”

Kitabın Yazılış Sebebi (Der Beyân-i Sebeb-i Telîf-i İn Manzûme): Şâdî eserindeki övgü bahsini bitirdikten sonra kitabın yazılış sebebini on sekiz beyitte ifade etmiştir. Bu beyitlerde Şâdî bir süre bir köşeye çekilip sessizce oturduğunu, nazım ve nesri unuttuğunu, bir gece uykudayken birden bir sâkînin kendisine görüldüğünü, sâkîden mahmurluktan kurtulmak için mey istediğini, sâkînin kadehi ağzına kadar mey doldurduğunu ve o meyi içtikten sonra mutlu olduğunu, aklını yitirdiğini, daimi bir deryaya dönüştüğünü, aşk ve tasavvuf hakkında birkaç beyit yazmak istediğini, bu beyitleri Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si tarzında yazdığını, bu beyitlerin toplamının 300 olduğunu ve her bir beytin bir ayeti temsil ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Şâdî, Allah’ın izniyle bu eserini tamamladığını, adını *Bahrü’l-Meânî* koyduğunu, bu kıymetsiz eserini cihan sultanına hediye ettiğini ve sultanın bu hediyeyi kabul etmesi halinde, kusurlarını hoş görmesini arzuladığını ifade etmiştir (Şâdî, 1282: 7). Söz konusu başlığın altında yer alan beş Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

نظم و نثرش در فراموشی شدم	مدتی در کنج خاموشی شدم
از تصوف چند بیت انشاء کنم	خواستم از عشق دمها می زدم
اتباعا ذات شاه مولوی	کردم انشا در اصول مثنوی
لیک هر بیئت نکات آیات شد	بس نه این نظم سه صد ابیات شد
هم به این بحر المعانی نام گشت	تابعون الله این اتمام گشت

“Bir müddet bir köşede sessizce oturdum, nazım ve nesri unuttum. / Aşk hakkında söz söylemek ve tasavvuf hakkında birkaç beyit yazmak istedim. / *Mesnevî*’nin tarzını takip ederek ve Şah Mevlevî’nin zatının peşinden giderek bu eseri yazdım. / Kâfi değil mi, nazmım üç yüz oldu, ancak yazdığım her bir beyit ayetlerin nükteleri oldu. / Allah’ın izniyle bu eser tamama erdi, adı da *Bahrü’l-Meânî* oldu.”

Ariflerin Halleri (Der Beyân-i Hâl-i Ârifân): Eserin yazılış sebebinden sonra on dokuz beyitte ariflerin halleri beyan edilmiştir. Şâdî bu kısımda kısaca şu düşünceleri dile getirmişti: Sâlikler nefislerine galebe çalmak için bir gönül sahibinin eteğini tutmalı, çünkü gönül sahibinin bakışı gönül yarısına merhemdir ve nefesi Hz. İsa gibi ölüye can bağışlamaktadır. Şâdî’ye göre ârifin kalbi irfândır, kalp Allah aşkının cilvesidir ve ten sarayında Süleyman’dır, kalbin feyzi her yeri kaplar ve tecelli noktasında Tûr’un Allah’dır, abıhayat karanlık tenin kapısında sıkıntılar kuyusundaki Ken’ân’ın şahididir, arif her zaman hikmet ile sohbet edip başka âlemden bahseder, arifin sırtı

bir çevgen gibi kamburdur, her kim bir pîrin dergâhında toprak olursa, onun mertebesi yükseklik noktasında gökyüzüne ulaşır (Şâdî, 1282: 7). Söz konusu başlığın altında yer alan dört Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

سالکا گر نفس را خواهی شکست	دامن صاحبذلی آور به دست
جلوه گاه عشق یزدانست او	در سریر تن سلیمانست او
هر دمى عارف ز حکمت دم زند	از دگر عالم ترا پیغم زند
هر که در درگاه پیروی خاک شد	در بلندی بر سر افلاک شد

“Ey sâlik eğer nefsini yenmek istersen, gönül sahibi birinin elinden tut. / Kalp, Allah aşkının tecelli yeridir ve ten sarayında Süleyman’dır. / Allah her zaman hikmetten bahseder, başka âlemden sana söz eder. / Her kim pîrlük dergâhında toprak olursa, mertebesi yükseklik noktasında gökyüzüne ulaşır.”

Aşk ve Âşıklık (Der Beyân-i Aşk ve Âşıkî): Şâdî bu başlığın altında aşk ve âşıklık hakkında yirmi beş beyit yazmış ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Aşk cihanı süsleyen bir sevgidir, aşk bel bükten bir yüktür, kimin aşktan hissesi yoksa o yarım hardal kıymetindedir, aşk gönüle safa bağışlar ve hatır aynasındaki tozu siler, her kim aşk ilmini öğrenirse can ve başını hoşnutlukla verir, sûfî aklının peşinden koşmamalı, kişi aklının birazını peşin olarak rehin bırakmalı, bir âşık emniyetten vazgeçerse teni var olur, keleklerden âşıklık ve divanelerden de akıllık öğrenilmeli, akıllı akıllıktan bahsetmemeli sadece ağzını âşıklık için açmalı, âşıklıkta Hz. Eyüb’ün sabrı rehber edinilmeli ve gözyaşı dökmekte Hz. Yakub gibi olunmalı, can vermekten sakınılmamalı ve âşıklıkta söz söylemekle mutlu olunmaz (Şâdî, 1282: 8). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

هر که نبود از شراب عشق مست	در حقارت همچو نیم خردلست
هر که علم عشق را در بر کند	در رضا او بذل جان و سر کند
هوشمند از هوشمندی دم مزن	دم زنی از عاشقی بگشا دهن

“Her kimin aşktan hissesi yoksa o yarım hardal kıymetindedir / Her kim aşk ilmini öğrenirse, can ve başını hoşnutlukla verir. / Ey akıllı, akıllıktan bahsetme, sadece ağzını âşıklıktan bahsetmek için aç.”

Mecâzî Aşk (Der Beyân-i İşk-i Mecâzî): Şâdî bu başlığın altında mecâzî aşkı dokuz beyit yazarak ifade etmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Mecâzî aşk, hakîkî aşkın köprüsüdür, mecâzî aşk, hakîkî aşka vesiledir ve mecâzî aşk fanilere gönül bağlamaktır, mecâzî aşktan bahsederken, Mecnûn ve Leyla kıssası yâd edilmelidir (Şâdî, 1282: 9). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

قصه مجنون و لیلا را نگر
پس ازو پیمانہ وحدت چشید
از حقیقت باز شادی گو سخن

ای مجازی را که گویی پا مبر
قیس ازل از جام لیلی می کشید
اینقدر بس از مجازی دم زدم

“Ey mecâzî aşka yaklaşma diyen kimse, Mecnûn ve Leyla'nın hikâyesine nazar et. / Ezel Kays'ı Leyla'nın kadehinden mey içti, ondan sonra vahdet şarabını tattı. / Ey Şâdî, mecâzî aşktan bu kadar bahsetmen kâfidir, hakîkî aşktan söz söyle.”

Gül ve Bülbülün Aşkı (Der Beyân-i Işk/ Hikâyet-i Gül ve Bülbül): Şâdî bu başlığın altında gül ve bülbülün aşkını hikâye tarzında on beş beyit yazarak beyan etmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Bülbül sürekli gü-lün aşk sevdasından inler durur, gül bülbüle söz vermesine rağmen sözünü tutmakta sadık değildir, sürekli ah ve feryat eden bülbül gülün ona âşık olduğuna inanmamakta, âşık, kelebek gibi mumun etrafında döner ve kendisini yakar, âşık sırrını ancak aşk kederini tadana anlatır, tutkun âşık ancak sebat ve sabır ile maşukun visaline kavuşur, bülbül gül derdinden şikâyet etmemeli ve ona kavuşma arzusuyla nağme okuyup can vermeli, yâri yabancı ile görmek zordur ve goncayı diken ile görmek çetindir, âşık can yakan ve can acıtan maşuktan gelen her derdi nimet ve saadet bilendir, en iyi düşünce zahitliği bırakıp âşık olmaktır (Şâdî, 1282: 10). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

غنچه را با خار دیدن مشکست
در هوایش جان ده خینا مکن
عشق داری راز من داری نگاه

یار با اغیار دیدن مشکست
عاشقی از درد گل پروا مکن
عشق داری چیست این فریاد و آه

“Yâri yabancılarla görmek zordur, goncayı dikenle görmek müşküldür. / Eğer âşık isen gül derdinden korkma, onun arzusuyla can ver, şikâyet etme. / Eğer âşık isen bu feryat ve ah neyin nesidir, âşık isen sırrımı muhafaza etmelisin.”

İlim (Der Beyân-i İlim): Şâdî bu başlığın altında yer alan on iki beyitte ilimden bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: İlme kulak verilmeli ve ondan öğüt alınmalı, ilim Allah'ın sıfatlarından, ilimle yetinildiği zaman kemâle erilir, ilme saygı gösterilmeli, sadece ilim aziz tutulursa sahil-i selamete çıkılır, ilmi aziz bilen kimsenin gönlü yüksekte uçar, ilmi hakir gören kimse ise dine zarar verir, cahil olana ilimden bahsetmek âmânın önünde mum yakmak gibidir, akılsızlara öğüt vermek, ipek böceğine mücevher vermek gibidir, amelsiz bilgi meyvesiz ağaç gibidir, bilgisiz iş kapısız saray gibidir, ilimle iş yapan kimse yaratıcı nazarında makbuldür (Şâdî, 1282: 10). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

در پندم گوش را منکوش کن
ای دریغا دین را تضعیف کرد
او بیپش کور شمع سوختن

ای برادر علم را بس گوش کن
آنکسی کو علم را تخفیف کرد
جاهلی را از معارف دم زدن

“Ey kardeş, ilme yeteri kadar kulak ver, öğüdümü kulağına küpe yap. / İlmi hakir gören kimse ne yazık ki dine zarar verdi. / Bir cahile ilimden bahsetmek, âmânın önünde mum yakmaktır.”

Bilgisizlik İlmi (Der Beyân-i İlm-i Nâdânî): Şâdî bu başlığın altında yer alan sekiz beyitte bilgisizlik ilminden bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Bilgisizlik gönüldeki bir ilimdir, su ve balçık onunla alçakgönüllülük kazanır, her kim sahip olduğu ilim ile amel ederse, Allah’ın esrarına nail olur, her kim ilim öğrenirse, Allah’ın yardımıyla güneş gibi parlar, her kim dünya ve içindekileri terk ederse bilgisizlikten daha fazla haberdar olur, ilim isteyen kimse bilgisizlik ilmini okumalı ve bu sayede arifler sınıfına dâhil olmalıdır (Şâdî, 1282: 11). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

تا رها باشم ز قید این و آن
با او محویت بیاید آب و گل
تا تو شادی می شوی از عارفان

چیست نادانی مرا می کن بیان
گفت نادانی یکی علمست دل
علم خواهی علم نادانی بخوان

Nedir bilgisizlik, bana beyan et de onun bunun ipinden kurtulayım. / Bilgisizlik gönülde bulunan bir ilimdir, su ve balçık onunla alçakgönüllülük kazanır. / Ey Şâdî, eğer ilim ister isen bilgisizlik ilmini iste, çünkü bu sayede ariflerden olursun.”

Dervişlik (Der Beyân-i Dervîşî): Şâdî bu başlığın altında yer alan dokuz beyitte dervişlikten bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Fakirliğe talip olan kimse nam ve şöhreti bırakmalı ve her iki âlemde elini çekmeli, cömertliği arayan kimse ise derviş olmalı ve kendisinden geçmeli, övünçten haber alana kadar fakirlik hırkası daima baş üstünde taşınmalı, dervişe verilen yarım ekmek onu kendisinden geçirmeli, yoksulluktan vücudu asla rahat bulmayan fakirin çehresi hâlık ile hemhaldir ve bîatını daima hak ile birlikte (Şâdî, 1282: 11). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

من ترا گویم بیا می کن نگر
نیمه او را ستاند خویش را
دست را از هر دو عالم برافشان

چیست درویشی به من پرسى پسر
نیم نانی گر دهی درویش را
فقر خواهی می گذر از نام و شان

“Ey çocuk, dervişliğinin ne olduğunu bana soruyorsun, gel bak ben sana anlatacağım. / Bir dervişe eğer yarım ekmek verir isen, o yarım ekmek onu kendi-

sinden alır. / Fakirlik ister isen nam ile şandan vazgeç ve her iki âlemde elini çek.”

Nefsi Tahkir Etmek (Der Beyân-i Tahkîr-i Nefs): Şâdî bu başlığın altında yer alan sekiz beyitte nefsi tahkir etmekten bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Başkalarının kusurları görülmemeli, müşahede edilen her şeye kusurlu değil de iyi bir nazarla bakılmalı, tevazu beklenilmeden iş yapılmalı, rahmet isteyen kimse halkı incitmemeli, iki cihanda iyilikle anılmak isteyen kimse nefisini hakir görmeli, ten evindeki kötü nefise nazar etmek ahmaklıktır, kötü nefis gönül hazinesinde gizlenen yılandır, kötü nefis asi bir at gibidir, onu aç bırakmak ve dizginlerini ele almak gerekir, kişi herkesi kendisinden büyük, ancak nefisini herkesten alçak bilmelidir (Şâdî, 1282: 12). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

نفس خود را در حقیری مورد آن	محترم خواهی شدن در دو جهان
هر که رویش داد او را گودنست	نفس بد در خانه تن چون زنست
می نهادن گرسنه او را عنان	نفس بد مانند اسب سرکشان

Her iki cihanda muhterem olarak anılmak ister isen, nefisini hakir gör. / Kötü nefis ten evindeki kadın gibidir, her kim onun çehresine nazar eder ise ahmaktır. / Kötü nefis serkeş at gibidir, onu aç bırakmakla dizginini ele geçir.”

Doğruluk ve Tevekkül (Der Beyân-i Râstî ve Tevekkül): Şâdî bu başlığın altında yer alan dokuz beyitte doğruluk ve tevekkülden bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Bir genç çocuklukta doğru söz söylemeli, doğru söyleyenin başı dik selvi gibidir ve kudreti de başkalarından daha mümtazdır, insan daima kusur bulmak yerine tevekkül etmeli ve çimendeki selvi gibi doğruluğa talip olmalıdır, dert çukurundan kurtulmak isteyen kimsenin yuları atılmamalı, arif tevekkül köşesini tercih etmeli ve onun bunun prangasından kurtulmalı, tevekkül bahçesine ulaşan kimse emel gülistanından gonca toplar (Şâdî, 1282: 12). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

راستی باید به وقت نو رسان	در شبابی راستی کن ای جوان
دور باشی تا ز قید آن و این	عارفی کنج توکل را گزین
از گلستان امل شد غنچه چید	هر که گلزار توکل را رسید

“Ey genç, çocuklukta doğruluğu tercih et, delikanlılık zamanında doğruluk gerekir. / Eğer arif isen tevekkül köşesini tercih et ve onun bunun esaretinden uzaklaş. / Her kim tevekkül bostanına ulaşırsa, emel gülistanından gonca toplar.”

Şükür ve Sabır (Der Beyân-i Şâkirî ve Sâbirî): Şâdî bu başlığın altında yer alan on bir beyitte şükür ve sabır hakkında bilgi vermiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: İnsanım diyen kimse daima Allah'a şükretmeli, şükür nimeti çoğaltır ve her bir lütuf da zafer kazandırır, şükretmek vaciptir, hataya düşmemek için şükredilmeli, bir arif her olaya iyi nazarla bakmalı ve sabır elbisesini giymeli, kişi Allah'tan gelen her belaya sabretmeli ve kader okuna hedef olduğu için sabırlı olmalı, insan fazla kederlenmemeli ve sabrı meslek edinmeli, daima sabırlı olan kimse mükâfata kavuşur, şükretmeyen kimse dünya ve içindekilerin pisliğinden kurtulamaz (Şâdî, 1282: 13). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

شکرها می کن خدا را هر دمى	گر تو جانا در حقیقت آدمى
نیز هر یک لطف مظهر مى کند	شکر نعمتها بسا تر مى کند
عارفى هم جامه صبرت مدر	عارفى هر حال را شو خوش نگر

“Ey can, gerçekten sen insan isen, daima Allah'a şükret. / Şükür nimeti çoğaltır ve her bir lütuf da zafer kazandırır. / Bir arif hem her olaya iyi nazarla bakmalı hem de sabır elbisesini giymeli.”

Kadere Rızâ Göstermek (Der Beyân-i Kazâ Râ Rızâ Dâden): Şâdî bu başlığın altında yer alan sekiz beyitte kadere rıza göstermekten bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Emel dalından meyve toplamak için asi olunmamalı, her zaman kader okunu sinede bilmek gerekir, kader neyi tayin etmişse ondan kaçınmak mümkün değil, iki âlemde esenlik bulmak için kader kılıcına karşı rızayı kalkan yapmak gerekir, kişi güzel gül bahçesine varmak için rıza bahçesinin bülbülü olmalı, yokluktan varlığa geçmek için rıza kapısında can ve baş verilmeli, beka isteyen kimse fenaya ulaşmamalı, hoşnutluğu meslek edinen kimse layık olanı bulur ve rızadan güzel sevgili yoktur (Şâdî, 1282: 13). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

خويشتن را پس ازو عارف شمار	هر دمى تير قضا را سينه دار
تا به گلزار لقا خواهى رسيد	بلبل باغ رضا شو اى وحيد
در رضا ميشو همى يابى لقا	در فنا مى باش گر خواهى بقا

“Her daim kader okunu sinede sakla, kendini ondan sonra arif bil. / Ey vahîd, hoşnutluk bahçesinin bülbülü ol, çünkü bu sayede güzel gül bahçesine varırsın. / Eğer bekâ ister isen fenaya ayak bas, hoşnutluk üzere olursan daima uygun olanı bulursun.”

Suskunluk (Der Beyân-i Hâmûşî): Şâdî bu başlığın altında yer alan beş beyitte suskunluktan bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir:

Kim suskunluk köşesinde oturursa, nefis atının dizginini elinde tutar, suskunluk köşesi gönül medresesi ve gönül gülistanının safa yeridir, her kim gönlünde suskunluk ağacı dikerse ondan çok sayıda hikmet meyvesine sahip olur (Şâdî, 1282: 14). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

او لگام اسب نفس آرد به دست	هر که ای دل کنج خاموشی نشست
در صفا بخشی گلستان دلست	کنج خاموشی دبستان دلست
خیر را گویی بگو الا خموش	جرعه از جام خاموشی بنوش

“Ey gönül, her kim suskunluk köşesinde oturursa, nefis atının dizginini elinde tutar. / Suskunluk köşesi gönül medresesi ve safa bağışlayan gönül gülistanıdır. / Suskunluk kadehinden bir yudum iç, söyleyeceksen hayırlı olanı söyle ya da sus.”

Seher Vaktinde Kalkmak (Der Beyân-i Seher Hâsten): Şâdî yedi beytin bulunduğu bu kısımda seher vaktinde kalkmaktan bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Seher vaktinde ibadet için kalkılmalı ve arif kimse büyüklerin yaptığını adet haline getirmeli, seher vakti tecelli kapısı açıktır ve o vakit canı niyaz mihrabına vakfetmek gerekir, gönül gözünü açmak ve uyuyan gönlü, yârin aşk ağacından istifade etmesi için uyandırmak gerekir (Şâdî, 1282: 14). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

عارفی گر عادت سادات کن	در سحر برخیز دل طاعات کن
جان را کن وقف محراب نیاز	در سحر باب تجلی هست باز
دار عشق یار را بردار شو	تا به کی خوابی دلا بیدار شو

“Ey gönül, seher vakti kalk ve ibadet et, arif isen büyüklerin yaptığını yap. / Seher vakti tecelli kapısı açıktır, o vakit canı niyaz mihrabına vakfet. / Ey gönül, ne zamana kadar uyuyacaksın, yârin aşk ağacından istifade et.”

Başı Feda Etmek (Der Beyân-i Ser Dehîden): Şâdî dokuz beytin bulunduğu bu kısımda başı feda etmekten bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Gözyaşını hakir gören kimse için baş feda edilmemeli, eğer biri için baş verilecekse bu kimse iyice araştırılmalı, bu âlemde vefayı gören kimse mutluluğa ulaşır (Şâdî, 1282: 14). Söz konusu başlığın altında yer alan iki Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

کی بگیرد آب اشکسته سبو	زینهار ای دل به هر کس سر مگو
هر که دیدار زان باشد مرورا	من درین عالم نمی دیدم وفا

“Ey gönül, sakın bir kimseye başını feda edeceğini söyleme, testideki gözyaşı suyunu kim alır. / Ben bu âlemde vefa görmedim, her kim gördüğünü iddia etse geçip gidiyor.”

Alçak Dünya (Der Beyân-i Dünyâ-yı Dûn): Şâdî on iki beytin yer aldığı bu kısımda alçak dünyadan bahsetmiş ve kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: Akıllı biri dünyaya gönül bağlamaz, cihanın herkese mezra olması için züht tohumu aranmalı, akıl sahibi kimse, eziyet etmekten sakınmalı, dünya sevgisinden kalbi temizlemek gerekir ve dünya sevgisi her hatanın başıdır (Şâdî, 1282: 15). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

بهره جویی تخم زهدی را فشان	آخرت را مزرعه باشد جهان
قول پاک حضرت پیغمبرست	حب دنیا هر خطاها را سرست
پاک کردن را برو چالاک کن	قلب را از حب گیتی پاک کن

“Dünya ahiretin tarlasıdır. Nasiplemek istiyorsan dindarlık tohumu ek! / ‘Dünya sevgisi her hatanın başıdır’ sözü Hz. Peygamber’in mübarek sözüdür. / Kalbi dünya sevgisinden temizle, onu temizlemekle kuvvetlendir.”

Uyandırmalar (Tenbîhât): On altı beytin yer aldığı uyandırmalar kısmında Şâdî kısaca şu düşünceleri dile getirmiştir: İnsan akıbetini düşünmeli, ibret kapısından gaflet perdesini kaldırmalı ve dostların nereye gittiğini sorgulamalı, sabah ve akşam başında ecelin beklediğini bilmeli, insan Allah’ın rahmetini kazanmak için lanetli şeytandan sakınmalı, zahîrî şeylere aldanmamalı ve onları yıkmalı, insan sonsuz hazineyi bulmak için çabalamalı, sınırsız nimete kavuşmak için kanaat eteğinden tutmalı, hırstan elini çekmeli, rızık bulmak için günaha bulaşmamalı, azık az veya çok Allah tarafından önceden belirlendiği için kederlenmemeli (Şâdî, 1282: 15). Söz konusu başlığın altında yer alan üç Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

نعمتش بی حد و غایت می گرفت	هر که دامان قناعت می گرفت
هر چه مقسومست آید بیش و کم	بهر روزی تا مشو غمخوار غم
گر شود خواهی به رحمت را قرین	بر حذر می باش از دیو لعین

“Her kim kanâatin eteğinden tuttuysa, nimeti son derece çoğaldı. / Azık için kederlenme, az veya çok ne takdir edilmişse gelir. / Eğer Allah’ın rahmetini istiyorsan, lanetlenmiş şeytandan sakın.”

Tarih (Târîh): Şâdî iki beyitten oluşan bu kısımdaki kıt’ada eserini 1280/1864 yılında bitirdiğini ifade etmiştir (Şâdî, 1282: 16):

شادیا هر دم به او رب الانام	صد هزاران حمد باشد بر دوام
گشت این بحر المعانی چون تمام	پنج آمد جوهرین تاریخ گفت

سنه 1280

“Ey Şâdî, ebedi olan Allah’a her daim yüz binlerce hamdolsun. / Beş vakte kadar felek tarih söyledi ve böylelikle bu Bahrü’l-Meânî tamam oldu. / Sene 1280.”

Şâdî, *Bahrü'l-Meânî*'deki her bölümün sonunda genellikle mahlasından istifade etmiştir. Mahlasını kullandığı dört Farsça beyit ve Türkçe tercümesi şöyledir:

تا شوی درگاه سلطانش قرین	بندگی کن بندگی شادی کمین
عاشقی شو بر حذر از زاهدی	همچو من شادی گذر از زاهدی
تا تو شادی می شوی از عارفان	علم خواهی علم نادانی بخوان
ذره را مهر جهان آرا بدان	شادی هر یک قطره را دریا بدان

“Ey hakim Şâdî, kulluk yap kulluk, bu sayede sultanın dergâhına ulaşırsın. / Ey Şâdî, benim gibi zahitliği bırak, âşık ol ve zahitlikten vazgeç. / Ey Şâdî, ariflerden olmak ister isen, ilim olarak bilgisizlik ilmini iste. / Ey Şâdî, her bir katreyi derya bil, zerreyi de cihanı süsleyen sevgi bil.”

Sonuç

Taşrada yetişen Şâdî'nin Farsça şiir yazacak kadar bu dili bildiği görülmektedir. Şiirlerinin konusu dinî ve tasavvufî unsurlar ile ilahî aşk ve hikemiyyâttir. *Bahrü'l-Meânî* adlı mesnevisinde hem devrin önemli şahsiyetleri övülmüş hem de birçok konudan bahsedilmiştir. Şâdî bu eserde bir insanın zihnini meşgul eden rıza ve sabır, ariflerin halleri, aşk ve âşıklık, hakîkî ve mecâzî aşk, ilim ve bilgisizlik, dervişlik, nefis, doğruluk ve tevekkül, şükür ve sabır, kader, suskunluk, seher vaktinde kalkmak, başı feda etmek ve kötü dünya gibi pek çok konuya yer vermiş ve az da olsa bu konuları destekleyen ayet ve hadislerden istifade etmiştir. Klasik tarzda şiir söyleyen birçok mutasavvif şair gibi Şâdî de Mevlânâ'dan etkilenmiş ve bu eserini *Mesnevî*'yi örnek alarak kaleme almıştır. Şair, *Mesnevî*'yi model almasına rağmen kendine has hayal ve anlatımla özgün bir metin ortaya koymaya çalışmıştır. Mevlevî olup olmadığı belli olmayan Şâdî, söz konusu eserinde, *Mesnevî*'deki gibi hikâye tarzında bazı mevzuları dile getirmiştir. Eserdeki şiirler ahenk, mana ve edebî bakımdan vasat düzeydedir. Şair bu tasavvufî eseri genellikle anlaşılması kolay ve sadeye yakın bir dil ile yazmıştır, ancak bazı beyitlerde anlaşılması zor tabir ve kelimeleri de kullanmıştır. Mutasavvif şairlerin çoğu makam sahiplerini övmekten Şâdî, devrin önemli devlet adamlarını methetmiştir. Başka mutasavvif şairlerin şiirlerinde bulunan hususiyetlerin göze çarptığı bu eserde bazı vezin hatalarının yapıldığı görülmektedir. Eserin ilk kısımlarına bakıldığında dönemin sosyal ve siyasî durumuna az da olsa değinilmiş ve eserin sonunda farklı bir nazım şekli kullanılmıştır. *Mesnevî*'de tasavvufî mesnevi geleneğinin öncüleri olan meşhur şairlerin isimleri zikredilmiş, ancak söz konusu eserde Şâdî böyle bir tarzı benimsememiştir. Şâdî'nin benzerleri sık görülen vasat bir şair olduğu, şiir tekniğine tam hâkim

ve sağlam bir dile sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Kafiye ve redifte başarılı olan Şâdî genellikle geleneksel temaları işlemiştir.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim ve Demirbağ, Ömer (1993). *Dîvân-ı Süleyman Şâdî (Karslı)*. Ankara: Özel Yayın.

Aksoyak, İsmail Hakkı (2014). “Şâdî, Süleymân”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sadi-suleyman>.

Aydın, Şadi (2010). *Türk Edebiyatında Farsça Divan ve Divançeler*. İstanbul: İskenderiye Kitaplığı.

Değirmençay, Veyis (2013). *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Işınsoy Durmuş, Tuba (2021). *Şair ve Sultan Osmanlı'da Edebî Himaye*. İstanbul: Muhit Kitap.

İçli, Ahmet (2020). “Süleyman Şâdî'nin Yayınlanmamış Türkçe Şiirleri”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3: 10-21.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2013). *Son Asır Türk Şairleri. C.4*. Neşr. Ayşegül Celepoğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Kanar, Mehmet (1995), *Fehmî ve Şebisterî'den Şem ve Pervâne*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kaska, Çetin (2022). *Anadolu Sahasında Farsça Yazılan Altı Divan ve Dört Risale (Şâdî, Adnî, Nevâlî, Yârî, Müstakîm, Nûrî, İdrîs)*. Ankara: Sonçağ Akademi.

Riyâhî, Muhammed Emîn (1995). *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*. Çev. Mehmet Kanar. İstanbul: İnsan Yayınları.

Süleyman Şâdî (1282). *Bahrü'l-Meânî*. İstanbul.

Süleyman Şâdî (1325). *Dîvân-ı Süleyman Şâdî*. Neşr. Ahmed Ramiz. İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası.

Süleyman Şâdî, *Dîvân*. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu (nr 2932).

Ekler

1. Bahrü'l-Meânî'nin Farsça Metni

İstanbul Millet Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Bahrü'l-Meânî*'nin matbu nüshası (nr. AEFRS473) esas alınarak aşağıdaki Farsça

metin yazılmıştır. 301 beyitten oluşan eser 1282/1865 yılında İstanbul'da basılmıştır. 15 sayfadan oluşan bu matbu eserin iç kısmında “Her birerleri ârâyiş-i gûş-i kabûl-i ehl-i basîret ve tûtîyâ-yı uyûn-i ehl-i marifet olma- lığa şâyân olan cevâhir vesâyâ-yı girânbehâ ve lâlî-i nesâyih-i hikmet- ihtivâyı mütezammin Bahrü'l-Meânî nâm risâle-i belîğedir.” şeklinde bir giriş yazısı yer almıştır.

[1] بحر المعانی

بسم الله الرحمن الرحيم

- 1- حمد لایحصى خدا را هم دمی
- 2- نیز بس تلطیف بس تکریم کرد
- 3- آن خداوندی که کشف الکروب
- 4- آن خداوندی که نیست او را مثال
- 5- هر یکی چیزی به دست قدرتش
- 6- علم او را نیست پایان و عدد
- 7- هر ضعیفی را توانایی دهد
- 8- قادری کز خاک رویاند گیاه
- 9- هر گیاه گر قدرتش پیدا شود
- 10- خوان الطافش بهر جا گسترده
- 11- قادری کز مرده حی پیدا کند
- 12- با خطاب کن به عالم هست کرد
- 13- عون و لطفش گر نباشد دادرس
- 14- خالق الکونین و رب العالمین
- 15- مهر و ماه در مهر رحمش ذره ای
- 16- [2] درب کندو آفریند انگبین
- 17- آن حکیم کاشف هر مشکلات
- 18- آن کرم فرما که او پوزش پذیر
- 19- از جهات شش میرا ذات او
- 20- جمله در تمذیح ذاتش عاجزند
- 21- بندگی کن بندگی شادی کمین

مناجات

- 22- ای مراحمکار ما را عفو کن
 - 23- من غریق بحر عصیانم دریغ
 - 24- بندگی را خلق فرمودی تو را
- آنکه او را کرد از طین آدمی
هر یکی اسما به او تعلیم کرد
قادر و قیوم و علام الغیوب
قل هو الله احد دالست و دال
جمله عاجز شد به درک عزتش
حکمتش بی حد و صنعتش لایعد
نطفه ای را شکل زیبایی دهد
می کند از قطره مروارید شاه
هر یکی گویند الله الصمد
تا همه جانور ازو بهره برد
نیز از حی مرده را برا کند
بر خلیل کاغ را او کرد برد
پر و بالش را نمی جنبید مگس
هست او را حکم سلطانی همین
بحرها در بحر لطفش قطره ای
مشک گردد نافه آهوی چین
نیز آمرزنده جمله عصات
عون او هر عاجزی را دستگیر
از همه موجود اعلا ذات او
نیز در وصف صفاتش عاجزند
تا شوی درگاه سلطانش قرین

- می گذر از هر خطاها عفو کن
- هم حریق نار طغیانم دریغ
- من نکردم بندگی کردم خطا

جرمهای من نیاید با قلم
من بدین عصیان مانم در سعیر
مغفرت فرما رحیمی بی شبیه
خردلی نبود به الطافت رحیم
گفته ای لا تقنطو رب وحید
نیز با اسرار آیات عظام
از خطا و جرمها هر دم بپاس
هم ز چرک ماسوا تطهیر کن
همجو بلبل می شوم تا پر نوا
تا در مطلب بینم در نگر
لطف فرما قفل آمالم گشا
نیز هر اسرار را دانا تویی
بی نظیر و باطن و ظاهر تویی
در دمی آخر به توحیدت فرست

خاتم مرسل حبیب مستعان
بادی ایجاد نه افلاک او
بارگاهش ملتجای اصفیا
اوست در تخت نبوت پادشاه
شاه عالم خواجه بیت الحرم
آستانش بوس گاه قدسیان
زلف حوران خاکروب درگهش
رفت در شب تا نهایت الوصال
یعنی بالا را ازو رخشى نراند
در دمی از هر ملک برتر برفت
این ندا از هر ملک آمد پدید
مرحبا ای واصل دیدار حی
مرحبا یا صادق الوعد الامین
مرحبا ای متکای هر ملک
در حقیقت اول از آدم تویی
مرحبا ای بلبل راغ لقا
بحر بی پایان نیک اوصاف او

25- حق تو دانی کی بیارم در رقم
26- لطف پاکت گر نباشد دستگیر
27- ای خداوندا کریمی بی شبیه
28- گر گناهم قاف باشد یا کریم
29- کی نمی آرم به درگاهت امید
30- ایزدا با حرمت فخر الانام
31- کن زبانم را مؤید در سپاس
32- از می عرفان دلم را سیر کن
33- در سحر این غنچه دل را گشا
34- کن مرا در بحر عشقت غوته گر
35- با کلید قدرتت بار خدا
36- نیست جز حلال مشکها تویی
37- نیست ربیبی اول و آخر تویی
38- از جسد جانم به در عزت فرست

4 | در نعت حضرت سید کائنات علیه اکمل الصلوات

39- مفخر عالم شه پیغمبران
40- آن حبیبی خواجه لولاک او
41- آن حبیبی کو امام انبیا
42- اوست در اوج رسالت مهر و ماه
43- منبع علم و حکم کان کرم
44- خاک پایش کحل چشم انس و جان
45- چون عبیری جانفزا خاک رهش
46- دعوتش می کرد تا او ذوالجلال
47- هم رهش جبریل در سدره بماند
48- در دمی از نه فلک او بر برفت
49- بر فلکها را چون او حضرت رسید
50- مرحبا ای مظهر اسرار حی
51- مرحبا ای پیشوای مرسلین
52- مرحبا ای زیب بخش نه فلک
53- مرحبا ای سرور عالم تویی
54- مرحبا ای سنبل باغ رضا
55- گوهر گوهر ملک و صاف او

- 56- من چه ام در وصف او گویم سخن
گر چه باشد هر سخن درّ عدن
57- حد ما را نیست ممدوحش خدا
او خدیوی ما گدا اندر گدا
58- ما چه غم داریم شادی در جهان
تا شفاعتخواه ما باشد چنان
59- هر که از شر عیش نمی رفته برون
فیض او در هر دمی باشد فزون

در مدح چاریار گزین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین

- 60- [5] حضرت بوبکر وی صدیق بود
در خلافت واصل تحقیق بود
61- حضرت فاروق کان عدل و داد
در میان حق و باطل فرق داد
62- حضرت عثمان ذی النورین بود
با حیا رو نقهه کونین بود
63- حضرت حیدر که وی شاه ولی
چون به وصفش لافتی الاعلی
64- هر یکی بودند مهر اوج دین
هر یکی در رتبه حق الیقین
65- زیور صدر ولایت هر یکی
شاه اورنگ خلافت هر یکی
66- حضرتانش را خدا بخشا مرا
رحم می کن چاکرم فرما مرا
67- صد درود از ما دمامد هر زمان
بر حبیبی محترم بر آل آن
68- نیز بر اصحاب و اولاد فخام
باد هر دم صد تحیات و سلام

در ستایش حضرت شهنشاه جهان ابدالله تعالی خلافته مادام الملوان

- 69- حضرت عبدالعزیز خان جم توان
روح عالم ظل رب مستعان
70- شهریار هفت کشور دادگر
حکمران بحر و بر حیدر ظفر
71- اوست سلطان سلاطین زمان
آستانش جمله را دار الامان
72- آن خدیوی حامی دنیا و دین
بارگاهش همسر چرخ برین
73- منبع علم و حکم دریا کرم
خادم بیت الحرم قدسی شیم
74- عالم آرا آفتاب شو کنش
کحل سارا خاکپای دولتش
75- گر نسیم لطف او باشد وزان
رونقی دیگر بیابد گلستان
76- آن شهنشاهی که او جم احتشام
گشت در درگاه وی دارا غلام
77- داد گیتی را چنان امن و امان
چنگ بازی شد بعصفور آشیان
78- نیز در عصر مرا حم حصر این
میش از گرگان می باشد امین
79- شاد باشد ورد ما را این دعا
هر دم و هر لحظه هر صبح و مسا
80- خلد الله تعالی ملکته
ابد الله تعالی شوکته
81- ذات پاکش تا نهایت الزمان
باد بر تخت خلافت کامران

[6] در ستایش حضرت صدارت پناهی ادام الله تعالی اجلاله

- 82- ذات عدل آیات او اصف شیم
مسند آرای صدارت پر حشم
83- وی سمی فخر عالم دادکار
آن فؤاد پاشای دارا اقتدار
84- ذات او مهر بروج معدلت
منبع احسان و کان مرحمت

- 85- شاهباز سطوتش عنقا شکار
86- طلعتش پرتو ده آفاق صدر
87- اوست در حکمت فلاتون زمان
88- گلستان بخت و اقبالش مدام
89- باد فرخ عمر و اجلالش فزون
90- او به حق حضرت فخر الانام
در ستایش متصرف لواء قارص اعنی السید محمد امین فهیم پاشای سراه تعالی ما یرید و ما یشاء
- 91- داور والاشیم حاتم کرم
92- یعنی وی آن میر میران کرام
93- عدل و لطفش قارص را آباد کرد
94- کار نیک افکار هر صبح و مسا
95- بس دعای خیر استجلاب کرد
96- لطف و احسانش ندیده کس نماند
97- نیز من پرورده احسان او
98- بهر او دل وصف او را راغیست
99- ای خداوندا به حق کاف و نون
- [7] در بیان سبب تألیف این منظومه**
- 100- مدتی در کنج خاموشی شدم
101- طوطی گویای طبعم بود لال
102- یک شبی در خواب بودم ناگهان
103- آنچنان ساقی معلا پایه ای
104- از جمالش فرستاند مهر و ماه
105- چون مسیحا فیض بخشد هر دمی
106- گفتم ای ساقی به ما را می بده
107- می بده ما تا ز مخموری رهیم
108- در او دم می داد وی لبریز جام
109- حالتی می یافتم تا رفت هوش
110- خواستم از عشق دهما می زخم
111- کردم انشا در اصول مثنوی
112- بس نه این نظم سه صد ابیات شد
113- تابعون الله این اتمام گشت
114- بارگاهش را شهنشا جهان
- خاک پایش کحل چشم روزگار
در سپهر صدر دانش ماه بدر
عدل و دادش فرده آفاقیان
در گشایش باد هر دم بر مرام
هر عدو در پنجه قهرش زبون
می شود بر صدر عالی مستدام
- معدن عرفان و دانش پر هم
آن فهیم پاشا مکارم اتسام
نیز بس ناشاد را دلشاد کرد
ذات پاک حضرت شاهانه را
کار حق را دایم استصحاب کرد
بهر وی هر کس با او حاتم بخواند
مظهر انعام بی پایان او
شکر منعم چون به منعم واجبست
عمر و اقبالش همی باشد فزون
- نظم و نثرش در فراموشی شدم
روز و شب با خواهش قند وصال
ساقی مهرو مرا می شد عیان
چون هما مرغی خجسته سایه ای
هر چه جا را پازند روید گیاه
مرده ای را زنده گردد در دمی
خشک لب دل را خدا را می بده
نیز از الام مغروری رهیم
نوش می کردم بگشتم شادکام
می شدم چون بحر دائم در فروش
از تصوف چند بیت انشا کنم
اتباعا ذات شاه مولوی
لیک هر بیتش نکات آیات شد
هم باین بحر المعانی نام گشت
کردم اهدا نظم ناچیزم همان

- 115- پادشاه کامران و کامبین
گر پذیرد تحفه ناچیز این
- 116- در او دم هر عیب من باشد هنر
پبله نظم شود رشک گهر
- 117- گر به تحسینش نفرماید نگاه
عیب می باشد هنر بی اشتباه

[7] ابتدا در بیان حال عارفین عظام قدس الله تعالی اسرار هم

- 118- سالکا گر نفس را خواهی شکست
دامن صاحبدلی آور به دست
- 119- هر نگاهش زخم دل را مرهمست
خضر مقدم پر هم عیسی دمست
- 120- رهروا چون در رخت بس نه‌ر هست
در گذشتن یک عصا باید به دست
- 121- گر لگام همتش بر سر شود
اسب نفست سرکشی کی می کند
- 122- [8] قلب عارف را یم عرفان دان
در بخواهی رو به در ساحل نمان
- 123- جلوه گاه عشق یزدانست او
در سریر تن سلیمانست او
- 124- فیض او جاری بهر جا سو به سو
در تجلای خدا طورست او
- 125- آب حیوانی به در تاریک تن
شاهد کنعان در چاه محن
- 126- نیست در وی کرد حب ماسوا
ذات او آینه وحدت نما
- 127- هر دمی عارف ز حکمت دم زند
از دگر عالم تو را پیغم زند
- 128- هر عروج نفس با دل پرورست
مرغ را پرواختن چون با پرست
- 129- پشت عارف چون چو چوگان‌ی خمد
در تصرف چرخ را گویی کند
- 130- بهره از خوان لدن نادیده ای
آنکه دایم در او را پرده ای
- 131- علم نادانی ز او خواهند شو
عطر گر خواهی با او عطار رو
- 132- نشئه مل را بپرس از باده خوار
حالتی مستی چه داند هوشیار
- 133- حسن گل را پرس از بلبل دلا
شیوه او چون شناسد زاغها
- 134- شادی باطن را چه داند ظاهران
حال بیداری نفهمد خفتگان
- 135- آستان پیر را رو بنده شو
در حضورش سر به پیش افکنده شو
- 136- هر که در درگاه پیری خاک شد
در بلندی بر سر افلاک شد

در بیان عشق و عاشقی

- 137- خامه گویا بگو اوسیم نمان
همچو میغ نوبهاری در فشان
- 138- کلک من گر طوطی شکر نجور
عندلیبی گر مشو از باغ دور
- 139- غنچه ها چین از گلستان سخن
قند خور از شکرستان سخن
- 140- زیب بخش صفحه اوراق شو
بگذر از ظاهر به معنا را برو
- 141- کو ز عشق و عاشقی هر دم قلم
گر چه تمدیحش نیاید در رقم
- 142- عشق یک مهر جهان آرا به دل
پرتوی یابد ازو این آب و گل
- 143- عشق یک بارست ای فرخ شیم
قوس وش در زیر او شد قاف خم
- 144- گویا مرغست طاعت عشق پر
عالم مقصود را با پر پیر

- در حقارت همچو نیم خردلست
گرد از آینه خاطر برد
در رضا او به دل جان و سر کند
تا نمی بینی به گردن بند هیچ
شرحه کن چون شانه گیسو شکاف
دایم از غیرش ببااید سادگی
جرعه ای را نقد هوشت ده گرو
عشق باید ورنه از دیگر چه سود
دم زنی از عاشقی بگشا دهن
از هستی نیستی را کن سفر
جامه هستی بر آید او ز تن
هوشمندی از چو من دیوانه ها
اشکها در ریختن یعقوب شو
نیز بس منت نهد خود جان را
عاشقی شادی نباشد با سخن
هر که داند بگذرد از این و آن
هر که از جمله گذشته واصلست
- در بیان عشق مجازی**
- 145- [9] هر که نبود از شراب عشق مست
146- عشق دل را بس صفا می آورد
147- هر که علم عشق را در بر کند
148- از کمند عشق تا گردن میچ
149- تیغ او را سینه را می کن غلاف
150- گر بخواهی سرووش آزادگی
151- صوفیا تا در پی عقلت مدو
152- ررا با عشق می باشد شهود
153- هوشمند از هوشمندی دم مزن
154- عاشقی گر از انانیت گذر
155- هر که خواهد نیستی را یافتن
156- عاشقی آموز از پروانه ها
157- عاشقی در صابری ایوب شو
158- اوست عاشق جان دهد جانان را
159- از دهیدن جان را پروا مکن
160- سرّ عشقش را چه داند عاقلان
161- این و آن و جان جمله هانلست
- در بیان عشق مجازی**
- 162- ای مجازی را که گویی پامیر
163- قیس ازل از جام لیلی می کشید
164- تا ندانی منزلی را در کجا
165- گر به بالا را پریدن بایدت
166- دل به دست آور مجازش اولاً
167- جذب روحانی ببااید در مجاز
168- [10] هست صانع را به صنعت انتقال
169- قنطره باشد حقیقت را مجاز
170- اینقدر بس از مجازی دم زدن
- در بیان عشق حکایت گل و بلبل**
- 171- بلبل را گفت گل کی نیک پی
172- من بدانستم که عاشق نیستی
173- عشق داری چیست این فریاد و آه
174- عشق در پروانه بینم بر کمال
- قصه مجنون و لیلا را نگر
بس ازو پیمانانه وحدت چشید
چون روی بی بدرقه بی رهنما
نبودش با بی پری پر شایدت
بی اساسی لادکی دارد بنا
عشق نفسانی نشاید در مجاز
از اثرها تا مؤثر ارتحال
لیک از وی زود رو آرم مساز
از حقیقت باز شادی گو سخن
- بهر من در ناله مانی تا به کی
عاشقم گویی چه صادق نیستی
عشق داری راز من داری نگاه
شمع را سوزد ولی بی قیل و قال

- 175- هست عشقت ور ز درد گل منال
176- عاشقی از درد گل پروا مکن
177- گفت بلبل غنچه را دلدار من
178- گر چه فرمایی به من کمتر بزار
179- یار با اغیار دیدن مشکلسست
180- از پی او دمبدم آهی کنم
181- ورنه درد را سعادت داشتم
182- گر به من کشتن بخواهی کش به دست
183- عشق داری این حکایت را شنو
184- همچو من شادی گذر از زاهدی
185- اول از حب دو عالم دست شوی

در بیان علم

- 186- ای برادر علم را بس گوش کن
187- هست دانش از صفات ذوالجلال
188- هست واجب چون به او بس احترام
189- [11] هر که دانش را بسا اعزاز کرد
190- آنکسی کو علم را تخفیف کرد
191- جاهلی را از معارف دم زدن
192- پند می دادن بهر ناقابلان
193- عالم از جاهل بیاید بر فراغ
194- شمع دانش را اگر پروانه ای
195- بی عمل دانش چو شاخ بی برست
196- می کنی ای شادی گر با علم کار
197- حیل او را گر بداری با دو دست

در بیان علم نادانی

- 198- کلک گویا از معارف دم بزن
199- کن خرامیدن به جلوه بر مرام
200- چیست نادانی مرا می کن بیان
201- گفت نادانی یکی علمست دل
202- هر که از عملش همی دارد سبق
203- هر که از او آفتابش ذره یافت
204- هر که ترک ما سو الله اش کند
- ورنه از هر سو به من مگشا دهن
تا ز تو طاوس آموزد خرام
تا رها باشم ز قید این و آن
با او محویت بیاید آب و گل
می شود وی مظهر اسرار حق
با تجلای خدا چون مهر تافت
او ز نادانی بس آگاهش کند

تا تو شادی می شوی از عارفان

من تو را گویم بیا می کن نگر
نیمه او را ستاند خویش را
لیک با ضرا ببیراید فقیر
آورد گویی کسی کی باورد
باطنش همواره با حق می بُود
رتبه فقرش بیابی جان من
دست را از هر دو عالم برافشان
خویش را خواهی اگر بی خویش شو
کامده الفقر فخری در خبر

هر چه بینی نیک بین ادنا مبین
رحم خواهی خلق بی آزار شو
نفس خود را در حقیری مور دان
هر که رویش داد او را کودنست
چون بیابی گنج را تا هست او
می نهاند گرسنه او را عنان
نفس را از هر یکی کهتر شناس
زره را مهر جهان آرا بدان

راستی باید به وقت نو رسان
او خمیدن تا به پایانش رود
نیز قدرش از دگر ممتاز شد
از خمیدن قوس کی با جا رسد
راستی خواهی چو یک سرو چمن
قل توکلت علی الحی القدیم
رشته او را میفکن تا ز دست
دور باشی تا ز قید آن و این
از گلستان امل شد غنچه چید

شکرها می کن خدا را هر دمی

205- علم خواهی علم نادانی بخوان

در بیان درویشی

206- چیست درویشی به من پرسى پسر
207- نیم نانی گر دهی درویش را
208- پیکرش هرگز نیاراید فقیر
209- روسیه دل را سیاهی ناورد
210- [12] صورتش با خلق ملحق می بُود
211- دست شویی گر ز چرک حب تن
212- فقر خواهی می گذر از نام و شان
213- گر غنا جویی دلا درویش شو
214- خرقة فقرش همیشه کش به سر

در بیان تحقیر نفس

215- جان من تا عیب دیگرها مبین
216- رفعتی جویی تواضع کار شو
217- محترم خواهی شدن در دو جهان
218- نفس بد در خانه تن چون زنست
219- مختفی گنجینه دل مارست او
220- نفس بد مانند اسب سرکشان
221- هر کسی از خویشتن مهتر شناس
222- شادی هر یک قطره را دریا بدان

در بیان راستی و توکل

223- در شبابی راستی کن ای جوان
224- چون نهالی در نهالی خم شود
225- راستی را سرو سرافراز شد
226- راستی را تیر منزل را رسد
227- در توکل باش هر دم جان من
228- گر عیبجویی شود طبعست سلیم
229- ار تو از چاه محن خواهی برست
230- عارفی کنج توکل را گزین
231- [13] هر که گلزار توکل را رسید

در بیان شاکری و صابری

232- گر تو جانا در حقیقت آدمی

- 233- شکر نعمتها بسا تر می کند
234- هست واجب شکرها کردن به ما
235- عارفی هر حال را شو خوش نگر
236- صابری از حق بلا را صبر کن
237- هر که تخم صبر در دل گسترد
238- غم مخور ای جان از هر یک حرج
239- گر همی خواهی شوی از صابرون
240- پا منه بیرون را از کوی صبر
241- هر که او را می شود این دو خصال
242- آنکه شادی شاکر و صابر نشد

در بیان قضا را رضا دادن

- 243- سر مکش ای یار می کش سر ببر
244- هر دمی تیر قضا را سینه دار
245- بر حذر بودن چه ممکن از قضا
246- تیغ تقدیرش رضا را کن سپر
247- بلبل باغ رضا شو ای وحید
248- دل بدر نهج رضا ده جان و سر
249- در فنا می باش گر خواهی بقا
250- دل چه جویی جز رضا مطلوب نیست

[14] در بیان خاموشی

- 251- هر که ای دل کنج خاموشی نشست
252- کنج خاموشی دبستان دلست
253- دلچ او را سالکا بر دوش کش
254- جرعه ای از جام خاموشی بنوش
255- آنکه او از دل درختش پرورد

در بیان سحر خواستن

- 256- در سحر برخیز دل طاعات کن
257- شرم کن حال کواکب را ببین
258- در سحر باب تجلی هست باز
259- خیز جانا دیده دل را گشا
260- تا به کی خوابی دلا بیدار شو
261- چون بخصب عاشق وصلت مرام

- نیز هر یک لطف مظهر می کند
در تشکر شو نیفتی در خطا
عارفی هم جامه صبرت مدر
شو هدف تیر قضا را صبر کن
از درختان امل بر می برد
آگهی الصبر مفتاح الفرج
مزد یابی از حساب و حد بیرون
تا به چوگانی دل آری کوی صبر
می بود بی ریب او از اهل حال
او ز چرک ماسوا ظاهر نشد

- تا که از شاخ امل یابی ثمر
خویشتن را پس ازو عارف شمار
چون اذا جاء الفضا ضاق الفضا
در دو عالم تا نمانی در خطر
تا به گلزار لقا خواهی رسید
نیستی خواهی ازین هستی گذر
در رضا می شو همی یابی لقا
با چه بینی ما سوی المحبوب نیست

- او لگام اسب نفس آرد به دست
در صفا بخشی گلستان دلست
هم خیال یار بر آغوش کش
خیر را گویی بگو الا خموش
زان بسا تر میوه حکمت برد

- عارفی گر عادت سادات کن
کی بخواید آنها ای نازنین
جان را کن وقف محراب نیاز
تا نمانی از تجلا بینوا
دار عشق یار را بر دار شو
شرم دارد از خدای لاینام

تا شوی از باغ مطلب غنچه چین

کی بگیرد آب اشکسته سبو

چون همی ماند به گنبد گردکان؟

پس باوده را زورنه ناورا

شهد ناید داد را از هر مگس

نیز در وی بوده اول روزگار

جسم عنقا را همی ماند وفا

ای وفا چو پرس عنقا را که دید

هر که دیدار زان باشد مرورا

بر ز خشک شاخها مأمول کرد

جای گریه است این درین هرگز مخند

خرمی اندوه غم نوش سمست

کن محابا بلبل از خار راز

میل عارض عادت سادات نیست

پایداری نقش را ماند باب

بهره جویی تخم زهدی را فشان

گر خرد داری ز چرکش دستشوی

تا بدانی در حقیقت چیست این

ورنه از یک کوس رحلت می زنند

پاک کردن را برو چالاک کن

قول پاک حضرت پیغمبرست

جیفه کو باشد چه باشد طالبان

آر دل را آر وانبوللخراب

نیز اندر برد باری میش مشو

در کجا رفتند دیدی دوستان

از لد و للموت کرداری پیام

گر شود خواهی به رحمت را قرین

حاصلی نبود به نقش بوریا

تا بیابی گنج بینهانی در او

262- درآ و دم شادی چو بلبل کن انین

در بیان سردهیدن

263- زینهار ای دل به هر کس سر مگو

264- سر دهی اما به ابنای زمان

265- ور یکی را سر دهی بس آزما

266- کی وفا جویی ز هر کس بوالهوس

267- گر چه باشد ذی وفا در یک هزار

268- چون همی یابی وفا فی عصرنا

269- نام او موجود ذاتش تا بدید

270- من درین عالم نمی دیدم وفا

271- [15] آنکه از عالم وفا مآکول کرد

در بیان دنیای دون

272- هوشمندی تا به دنیا دل میند

273- سوز را مغبون سورش ماتمست

274- در حقیقت گلشنش خاشاک و خار

275- رنگ را منگر گه رنگش ذات نیست

276- بگذرد هر عیش او همچون سراب

277- آخرت را مزرعه باشد جهان

278- نیست راحت تا درین راحت مجوی

279- دیده را کش سرمه عبرت ببین

280- کوش بهر برگ را بارت ببند

281- قلب را از حب گیتی پاک کن

282- حب دنیا هر خطاها را سرست

283- هوشداری گر به دنیا جیفه دان

تنبیها

284- ای سرایت می کشی تا نه قباب

285- در فیرات عاقبت اندیش شو

286- پرده غفلت بدر عبرتستان

287- بر سرت دانی اجل را صبح و شام

288- بر حذر می باش از دیو لعین

289- کی بیارایی به پیکر صوفیا

290- ظاهر و پیران کن گنجینه جو

- 291- ماکیان آسا بهر جا سر مبر
292- [16] هر که دامان قناعت می گرفت
293- گر به قاف قانعی عنقا شوی
294- حارصی ای پار کار مور شد
295- ماکیان از بهر چینه شد ذلیل
296- رزق را کوشش مکن هرگز مدو
297- بهر روزی تا مشو غمخور غم
298- تا به کی شادی با او باشی دوان
299- انتهای پند من ای بوالهوس
- قانعی می کن بسان کبک نر
نعمتش بی حد و غایت می گرفت
جیفه دنیای کی بینا شوی
هر که حارص شد با او محشور شد
چون نباشد این به حارص را دلیل
در کجا باشی تو را آید مرو
هر چه مقسومست آید بیش و کم
آیت نحن قسمنا را بخوان
می گذر از ماسوالله بس

تاریخ

- 300- صد هزاران حمد باشد بر دوام
301- پنج آمد جوهرین تاریخ گفت
- شادیا هر دم به او رب الانام
گشت این بحر المعانی چون تمام

سنه

1280

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu makale 3. Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu'nda (Kars, Türkiye, 18-19 Mart 2021) sözlü olarak sunulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author's Note: This article was presented orally at the 3rd International Aras Basin Symposium (Kars, Turkey, 18-19 March 2021).

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.